

تجوید قرآن

۱۱

آیة الله حاج شیخ عباس قمی (ره)
(محدث قمی)

ولادت و تحصیل:

محدث بزرگوار مرحوم حاج شیخ عباس قمی رضوان الله علیه حدود سال ۱۲۹۴ هجری قمری در شهر مذهبی قم بدنیا آمد و دوران طفولیت و جوانی را در این شهر گذرانید و به تحصیل علوم مقدماتی و فقه و اصول پرداخت و بخشی از علوم را از محضر مرحوم آیه الله حاج میرزا محمد ارباب (متوفای سال ۱۳۴۱ هجری قمری) آموخت

معظم له در سال ۱۳۱۶ هجری به منظور فراگیری بیشتر و تکمیل معلومات و اندوخته های علمی خویش به نجف اشرف مهاجرت نموده و در درس علماء و مراجع بزرگ آنجا همچون مرحوم آیه الله سید محمد کاظم یزدی صاحب عروة الوثقی (متوفای سال ۱۳۳۷) حاضر شد اما به خاطر علاقه زیاد به علم الحدیث و رجال و درایه، بیشتر ملازم درست مرحوم علامه حاج میرزا حسین نوری (متوفای سال ۱۳۲۰) بود.

دو سال بعد یعنی به سال ۱۳۱۸ به زیارت خانه خدا مشرف شده و بعد از زیارت خانه خدا به قم آمده و پس از توقف کوتاهی مجدداً به نجف اشرف بازگشته و تا پایان حیات مرحوم نوری (ره) ملازم محضر پرفیض این محدث عالی مقام بود و در استنساخ کتاب گرانقدر «مستدرک الوسائل» ایشان را یاری می نمود.

مراجعت به قم:

بعد از درگذشت مرحوم محدث نوری، مرحوم محدث قمی بیش از دو سال در نجف نمانده و بعلت عارضه تنگی نفس ناچار نجف اشرف را به قصد موطن اصلی خود ترک گفته و در سال ۱۳۲۲ به قم بازگشت.

بعد از بازگشت در طول مدت اقامت خود به تألیف و ترجمه و ارشاد مردم مشغول بود، تا در سال ۱۳۲۹ برای دومین بار موفق به زیارت خانه خدا گشته و پس از انجام مناسک حج به قم بازمی گردد و کار قبلی خود را دنبال می کند.

سکونت در مشهد مقدس

در سال ۱۳۳۱ آن مرحوم به قصد سکونت در مشهد، شهر قم را ترک و در ارض اقدس رضوی رحل اقامت افکنده و به تدوین و تألیف و تدریس اخلاق و ارشاد مردم پرداخت. ایشان در سال ۱۳۴۱ برحسب خواهرش طلاب و محصلین حوزه علمیه مشهد شبهای پنجشنبه و جمعه در مدرسه میرزا جعفر، درس اخلاق می‌گفتند که قریب هزار نفر در درس انسان‌ساز ایشان (از حوزه علمیه مشهد و شهرهای اطراف) شرکت می‌کردند. در طول این مدت، آن مرحوم برای سومین بار توفیق سفر حج را پیدا کرد و به مکه مشرف می‌شوند و بعد از بازگشت که مرحوم آیه الله العظمی حائری به قم آمده و علماء شهر از ایشان تقاضای اقامت در این شهر و سامان بخشیدن به حوزه را می‌کنند و ایشان نیز این دعوت را اجابت می‌کنند، مرحوم حاج شیخ عباس‌یکی از تشویق‌کنندگان ایشان بوده و سهم بزرگی در تأسیس حوزه علمیه قم بعهدہ داشتند.^۱

بازگشت به نجف:

بعد از ۱۲ سال اقامت در مشهد و بعد از تبعید مرحوم آیه الله قمی و جریان مسجد گوهرشاد تصمیم به مهاجرت به نجف اشرف گرفته و بدین جهت عازم آن شهر گشته و تا پایان عمر در آن شهر اقامت می‌نمایند.

تألیفات آن مرحوم:

- ۱ - الفوائد الرجیة فیما یتعلق بالشہور العربیة. مشتمل بر وقایع ایام و جمله‌ای از اعمال ماههاست، این کتاب به زبان عربی نوشته شده و اولین تألیف ایشان است که نسخه چاپی آن هم به خط خود آن مرحوم، است.
- ۲ - الدرۃ الیتیمۃ فی تنمات الدرۃ الثمینۃ، شرح فارسی نصاب الصبیان و تتمیم شرح نصاب فاضل یزدی است.
- ۳ - مختصر الابواب فی السنن والآداب، مختصر کتاب حلیۃ المتقین علامه مجلسی

۱ - طبقات اعلام الشیعة، نقباء البشر ص ۱۰۰۰.

- است و مکرراً چاپ شده و اخیراً هم بصورتی دیگر تلخیص و تهذیب و چاپ شده است.
- ۴ - هدیه الزائرین و بهجة الناظرین به زبان فارسی تألیف شده و مشتمل بر زیارات حجج طاهره علیهم السلام و مقامات شریفه و قبور علماء که در مشاهد مقدسه می باشد و اعمال شهور و اعمال اسبوع و اعمال شبانه روز است، مانند مفاتیح الجنان مکرراً چاپ شده است.
- ۵ - اللالی المنثورة فی الاحراز والاذکار المأثورة، چاپ سنگی.
- ۶ - الفصول العلیة فی المناقب المرتضویة، به فارسی تألیف و چاپ شده است
- ۷ - سبیل الرّشاد، رساله مختصری در اصول دین است.
- ۸ - حکمة بالغة ومأة کلمة جامعة، شرح فارسی صد کلمه از کلمات حضرت امیرالمؤمنین (ع) می باشد.
- ۹ - ذخیره الابرار فی منتخب انیس التجار، خلاصه انیس التجار ملا مهدی نراقی. بخش معاملات، رساله عملیه است.
- ۱۰ - رساله ای در گناهان کبیره و صغیره. رساله کوچکی است که گویا با غایة القصوی چاپ شده است.
- ۱۱ - غایة القصوی. ترجمه عروة الوثقی (تألیف مرحوم آیت الله آقا سید محمد کاظم یزدی متوفای ۱۳۳۷) از اول طهارت تا بحث ستر و ساتر صلاة و از اینجا تا آخر عروة الوثقی بوسیله شخص دیگری ترجمه شده است.
- ۱۲ - مفاتیح الجنان. همان کتاب مشهوری که در اکثر مشاهد مشرفه و بیشتر خانه های شیعیان مورد استفاده بوده و به عربی وارد و هم ترجمه و چاپ شده است.
- ۱۳ - کتاب تحفة طوسیه و نفحة قدسیة. رساله مختصری است مربوط به زیارت حضرت رضا (ع) و برخی فوائد مربوط به آن آستان مقدس.
- ۱۴ - رساله دستور العمل.
- ۱۵ - نفس المهموم، عربی است و به تصدیق اهل فن بهترین و معتبرترین مقتلی است که برشته تحریر درآمده و تا کنون چهار بار چاپ شده و چاپ اخیر آن که در رقم انجام شده امتیازاتی مهمی دارد و ضمناً این کتاب توسط جناب آقای کمره ای و مرحوم حاج میرزا

- ابوالحسن شعرانی به فارسی ترجمه و چاپ شده و ترجمه مرحوم شعرانی بسیار ارزشمند است.
- ۱۶ - نفثة المصدور، رساله ای است در تکمیل و تتمیم نفس المهموم، جداگانه چاپ شده و اخیراً بضمیمه نفس المهموم نیز چاپ شده است.
- ۱۷ - الانوار البهیه، شرح زندگانی چهارده معصوم و به زبان عربی است، مکرر چاپ شده و ترجمه فارسی آنهم به چاپ رسیده است.
- ۱۸ - منازل الآخرة، کتاب نفیسی است، مکرر چاپ شده و بزودی در قم توسط مؤسسه در راه حق به سبک نوی منتشر می شود.
- ۱۹ - ترجمه مصباح المتهدجد مرحوم شیخ طوسی، که در حاشیه چاپ اول متن عربی به چاپ رسیده است.
- ۲۰ - نزهة النواظر، ترجمه کتاب معدن الجواهر مرحوم شیخ کراچکی است و مکرر چاپ شده و توسط مؤسسه در راه حق قم بزودی چاپ جدید آن با امتیازاتی انجام می شود و نگارنده این مقال نیز متن اصلی کتاب را همراه با ترجمه آن، آماده چاپ کرده است.
- ۲۱ - مقامات علیة، مختصر معراج السعادة ملا احمد نراقی است، چاپ جدید و ممتاز آن توسط مؤسسه در راه حق قم انجام شده و بزودی منتشر می شود.
- ۲۲ - ترجمه جمال الاسبوع سید ابن طاوس.
- ۲۳ - الباقیات الصالحات، رساله نفیسی است که در حاشیه مفاتیح الجنان چاپ شده است.
- ۲۴ - منتهی الآمال فی ذکر مصائب النبی و الآل. زندگی چهارده معصوم (ع) و به زبان فارسی تألیف شده و همواره مورد استفاده اهل منبر بوده و مکرراً در قطع های مختلف چاپ شده و گویا بهترین چاپ آن، چاپ علمیه اسلامیة بخط مرحوم طاهر خوشنویس می باشد و به زبان اردو هم ترجمه شده است.
- ۲۵ - ترجمه مسلک دوم ملهوف سید بن طاوس، که به خط خود ایشان در حاشیه یکی از چاپهای لهوف چاپ شده است.
- ۲۶ - تتمیم تحية الزائر محدث نوری پس از فوت استادش مرحوم حاجی نوری این تألیف را که ناقص مانده بود تتمیم کرده و چاپ شده است.
- ۲۷ - چهل حدیث، فارسی، مکرراً به چاپ رسیده است.

- ۲۸ - هدیه الاحباب فی المعروفین بالکنی واللقاب، به زبان فارسی تألیف شده و کتابی است در عین اختصار، بسیار نفیس و ارزشمند، چند بار در نجف و تهران چاپ شده است.
- ۲۹ - الکنی واللقاب، در سه جلد مکرر چاپ شده و یکی از کتابهای معتبر علم تراجم است و ترجمه فارسی آن هم به چاپ رسیده است.
- ۳۰ - فوائد الرضویة فی احوال علماء المذهب الجعفریة. از بهترین کتابهایی است که در شرح حال علماء و به زبان فارسی نگاشته شده است.
- ۳۱ - بیت الاحزان فی مصائب سیده النسوان به زبان عربی تألیف شده و مکرراً چاپ شده، ترجمه فارسی آن هم به چاپ رسیده است.
- ۳۲ - تمة المنتهی فی وقایع ایام الخلفاء، تألیف آن به فارسی است و مکرراً چاپ شده است.
- ۳۳ - تحفة الاحباب فی نوادر الاصحاب، در احوال اصحاب پیغمبر (ص) و ائمه اطهار علیهم السلام می باشد. به زبان فارسی تألیف شده و در تهران چاپ حروفی شده است.
- ۳۴ - سفینة البحار و مدینة الحکم والآثار در دو جلد، این کتاب که فهرست موضوعی بحار الانوار مرحوم علامه مجلسی است در مدت بیست سال نگاشته شده و بهترین اثر بجای مانده از آن مرحوم است و از روز انتشار، همواره مورد استفاده اهل تحقیق بوده، این کتاب به فارسی ترجمه و چاپ شده و حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای نمازی شاهرودی مستدرکی برای آن تنظیم کرده اند که شش جلد آن تا کنون چاپ شده است.
- ۳۵ - فیض العلام فیما يتعلق بالشهور والایام. وقایع الایام است به زبان فارسی و از بهترین کتابهای در این زمینه می باشد.
- ۳۶ - کتاب هدایة الانام الی وقایع الایام. تلخیص کتاب فیض العلام یاد شده می باشد و به قطع جیبی چاپ شده است.
- ۳۷ - کلمات لطیفة. در موضوع اخلاق است که به ضمیمه کتاب نزهة النواظر ایشان چاپ شده است.
- ۳۸ - کحل البصر فی سیرة سید البشر، یکی از بهترین کتابهای سیره نبوی می باشد و مکرراً چاپ شده و ترجمه فارسی آنهم به چاپ رسیده است.

- ۳۹ - رساله ای در طبقات، طبقات رجال است که به ضمیمه تمة المنتهی چاپ شده است.
- ۴۰ - کتاب الدر النظیم فی لغات القرآن العظیم، هنوز به چاپ نرسیده و نسخه خطی آن در اختیار فرزند ایشان است.
- ۴۱ - تتمیم بدایة الهدایة شیخ حر عاملی. در قم زیر چاپ است.
- ۴۲ - کتاب شرح وجیزه شیخ بهائی علیه الرحمة، در مشهد توسط یکی از فضلاء تصحیح و تحقیق شده و در دست چاپ است.
- ۴۳ - فیض القدر فیما يتعلق بحديث الغدير. تلخیص جلد غدیر کتاب عبقات الانوار مرحوم میرحامد حسین هندی رضوان الله علیه است که توسط مؤسسه در راه حق بزودی منتشر می شود.
- ۴۴ - کتاب قره الباصرة فی تاریخ الحجج الطاهرة. که در همین شماره این مجله به چاپ رسیده است.
- ۴۵ - نقد الوسائل شیخ حر عاملی.
- ۴۶ - علم الیقین، تلخیص کتاب حق الیقین علامه مجلسی رحمه الله، است.
- ۴۷ - کتاب مقالید الفلاح فی عمل الیوم واللیلة.
- ۴۸ - کتاب مقلاد النجاح، تلخیص کتاب قبلی است.
- ۴۹ - مختصر مجلد یازدهم بحار الانوار علامه مجلسی.
- ۵۰ - شرح کلمات قصار امیر المؤمنین که در آخر نهج البلاغه است.
- ۵۱ - کتاب مختصر «الشمائل» ترمذی.
- ۵۲ - کتاب ضیافة الاخوان.
- ۵۳ - کتاب صحائف النور فی عمل الایام والسنة والشهور.
- ۵۴ - کتاب ذخیره العقبی فی مثالب اعداء الزهراء علیها سلام.
- ۵۵ - کتاب مسلی المصاب بفقد الاخرة والأحباب.
- ۵۶ - الآیات البینات فی اخبار امیر المؤمنین (ع) عن الملاحم والغائبات.
- ۵۷ - شرح صحیفه سجاده.
- ۵۸ - مختصر دارالسلام محدث نوری، به نام غایة المرام فی تلخیص دارالسلام

۵۹ - شرح اربعین حدیث.

۶۰ - ترجمه زاد المعاد علامه مجلسی به عربی.

۶۱ - ترجمه تحفة الزائر علامه مجلسی به عربی.

۶۲ - کشکول.

قسمتی از این کتابهای شماره ۴۵ تا ۶۲ ناتمام مانده است و نسخه برخی از آنها مفقود شده.

در اینجا برای فرزند ارشد مرحوم محدث قمی، مرحوم حجة الاسلام والمسلمین جناب حاج میرزا علی آقا محدث زاده طلب مغفرت کرده و موفقیت بیشتر فرزند دیگر ایشان حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ محسن محدث زاده دامت افاضاته را که در طبع و نشر آثار چاپ شده مرحوم محدث قمی اقداماتی کرده و می‌کنند از خدای منان خواستاریم.

ستایش علماء و دانشمندان از آن مرحوم:

الف - مرحوم علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی درباره دوست صمیمی و هم حجة وهم درس دانشمند خود می‌نویسد:

ایشان را انسانی کامل و مصداق دانشمندی فاضل یافتیم. به صفات پسندیده، آراسته بود و اخلاقی ستوده داشت و دارای تواضع فراوانی بود، سلیم‌الذات و شریف‌النفس بود و علاوه بر اینها از فضل سرشار و تقوای بسیار و زهد فراوان برخوردار بود.

به همنشینی با او مدتها انس گرفتم و روحم با روح او درآمیخت تا اینکه در سنه ۱۳۲۲ هـ. به ایران بازگشت و در قم ساکن گشت و به بحث و تألیف همت گماشت.^۱

ب - مؤلف کتاب معارف الرجال درباره ایشان می‌نویسد:

عالم عامل، ثقة عدل متبّع بحائنه عصره، امین مهذب زاهد عابد صاحب المؤلفات المفیدة.^۲

ج - مرحوم مدرس تبریزی در کتاب ریحانة الادب می‌گوید:

۱ - نقباء البشر (طبقات اعلام الشيعة قسم سوم از جزء اول) ص ۹۹.

۲ - ج اول ص ۴۰۱.

حاج شیخ عباس بن محمد رضا بن ابی القاسم، از افاضل علمای عصر حاضر ما که عالم، فاضل، کامل، محدث، متبع ماهر بوده و...

د - مرحوم علامه حاج میرزا علی اکبر نوقانی نویسنده کتاب ارزشمند و شیرین سه مقاله نوقانی در مقدمه مفاتیح الجنان می نویسد:

کتاب مفاتیح الجنان که از قلم حضرت مستطاب عماد العلماء، زین الاتقیاء، العالم العامل الجلیل، والمحدث الکامل النبیل البحر الخبیر والنقاد البصیر، حامل لواء الحدیث و کوکب سمائه ثقة الاسلام والمسلمین مولانا الحاج شیخ عباس قمی متعنا الله ببقائه، تألیف شده؛ مفاتیح الجنان کلید فتح ابواب الجنان و جنة الواقية عذاب النيران است، مصباح متعبدین و مقیاس عابدین است، بلد الامین مسافران اعتاب مقدسه و هدیه الزائرین مجاوران بقاع متبرکه است، زادالمعماری است کامل، مهج الدعواتی است برای فلاح سائل، دستورالعملی که به رسم تحفه و عنوان تحیه به حضور حضرت خاتم النبیین و ائمة دین صلوات الله علیهم تقدیم می شود...

ه - مرحوم علامه امینی (متوفای ۱۳۹۰) در کتاب گرانقدر الغدیر^۱ به مناسبت ذکر کتاب فیض القدیر فیما يتعلق بحديث الغدیر مرحوم محدث می نویسد: ... مؤلف از نوابع و بزرگان علم حدیث است و در فن تألیف در عصر حاضر، مقام ارجمندی را احراز نموده و خدمات او در این راه بر احدی پوشیده نیست.

و - نویسنده کتاب رهبر خرد و ادوار فقه و ... در مقدمه ی کتاب فوائد الرضویه محدث قمی می گوید:

مرحوم حاج شیخ عباس قمی بی اغراق و مبالغه، خود چنان بود که برای دیگران می خواست، و چنان عمل می کرد که به دیگران تعلیم می داد. سخنان و مواعظ او چون از دل خارج می شد و با عمل توأم بود، ناگزیر بر دل می نشست، و شنونده را به عمل وامی داشت.

هر کس او را با آن حال و صفا و خلوص می دید - عالم بود یا جاهل، عارف بود یا عامی، بازاری بود یا اداری، فقیر بود یا غنی - و سخنان سر تا پا حقیقت را از او می شنید، بی اختیار انقلابی در حال وی پدید می آمد و تحت تأثیر بیانات صادقانه و نصایح مشفقانه او

۱ - الغدیر ج ۱ ص ۱۵۷.

واقع می‌شد و به فکر اصلاح حال خویش می‌افتاد.

صفات فاضله و ملکات روحی:

یکی از ویژگیهای اخلاقی ایشان این بود که علاقه زائد الوصفی به مطالعه و کتابت داشته و در این زمینه داستانهای زیادی از ایشان نقل شده، از جمله فرزند ارشد آن مرحوم، حجة الاسلام حاج میرزا علی محدث زاده (ره) که به تعبیر استاد شهید مطهری، بسیار مرد صالح و با ایمانی بود^۱ نقل کرده است که: «در اول کودکی با مرحوم والد هر وقت از شهر خارج می‌شدیم ایشان از اول صبح تا به شام مرتباً به نوشتن و مطالعه مشغول بودند». ^۲ و در کتاب پندهائی از رفتار علمای اسلام آمده است:

«مرحوم حاج شیخ عباس قمی (ره) صاحب کتاب مفاتیح الجنان با جماعتی از تجار بسوی سوریه مسافرت نمود، آنان می‌گفتند هر وقت ما به سیاحت می‌رفتیم، ایشان می‌نشست و مشغول مطالعه و تألیف می‌شد و هر چه اصرار می‌کردیم که با ما بیرون بیاید امتناع می‌ورزید و شبها هم که ما به خواب می‌رفتیم او مشغول مطالعه و تألیف می‌شد». ^۳

مرحوم محدث قمی در سفر، رعایت حال همراهان را می‌کرد و با آنان فوق العاده خوشرفتاری می‌نمود و انس می‌گرفت و بطوری که نوشته‌اند در مسافرت، فردی شوخ طبع، خوش گفتار و نیکو رفتار بود.

ویژگی دیگر ایشان را در زهد و بی‌علاقه بودن نسبت به دنیا و مظاهر فریبنده آن ذکر کرده‌اند و در این زمینه داستانهای بسیاری نقل شده است، از باب نمونه:

روزی دو بانوی محترم که ساکن بمبئی بودند حضور آن مرحوم می‌رسند و اظهار تمایل می‌کنند که هر ماه مبلغ ۷۵ روپیه به ایشان تقدیم نمایند و ایشان از پذیرفتن آن خودداری کرده و در مقابل اعتراض یکی از فرزندان خود می‌گوید: ساکت باش. من همین مقداری را هم که الآن خرج می‌کنم، نمی‌دانم فردای قیامت چگونه جواب خدا و امام زمان سلام الله علیه را بدهم در جواب این مقدار هم معطل هستم، چگونه بارم را سنگین تر کنم؟ ^۴

۱ - مجله «نور علم» ش ۳۷/۶.

۲ - مقدمه دمع السجوم فی ترجمة نفس المهموم.

۳ - ص ۱۷ با اندکی تلخیص.

۴ - تفصیل داستان را در کتاب حاج شیخ عباس قمی مرد تقوا و فضیلت، ص ۴۳ به بینید.

یکی دیگر از ملکات روحی و سجایای اخلاقی آن مرحوم، تواضع بسیار و همه جانبه ای بود که از خود نشان می داد، در خانه و مدرسه و خیابان، هر کس را که می دیدند خاصه علماء — و از بین آنان بیشتر به کسانی که با حدیث و اخبار اهل بیت علیهم السلام سروکار داشتند — فروتنی می نمود و هیچ گاه در مجالسی که وارد می شد در صدر مجلس نمی نشست و هرگز خود را بر دیگران مقدم نمی داشت.

از خودستایی و خودپسندی به شدت احتراز می کرد و به هیچ وجه غرور نداشت و با همه اطلاعاتی که در تاریخ و اخبار و احادیث داشت، بسیار اتفاق می افتاد که کتاب را همراه خود به منبر می برد و از روبروی مستمعین نقل حدیث کرده و یا روضه می خواند.

دیگر از ویژگیهای ایشان نفوذ کلمه بود، که چون سخنان و گفتارش از دل برمی خواست و خود به آنها معتقد بود و قبل از دیگران به آنها عمل می کرد، در شنوندگان و مخاطبین تأثیری مخصوص داشت، برخی از آنانکه پای درسهای اخلاق و مواظب سودمند ایشان حاضر می شدند گفته اند: «سخنان نافذ آن مرحوم چنان بود که تا یک هفته انسان را از تمامی سیئات و پندارهای ناروا و گناهان بازمی داشت و به خدا و عبادت متوجه می کرد».

یکی دیگر از خصلتهای پسندیده آن مرحوم پای بندی به نماز شب و شب زنده داری و قرائت قرآن و تلاوت ادعیه و اوراد و اذکار مأثور، از ائمه معصومین (ع) بود و در این رابطه فرزند بزرگش می گوید: «تا آنجا که من به خاطر دارم بیداری آخر شب از آن مرحوم فوت نشد، حتی در سفرها»^۱.

خصیصه دیگر ایشان این بود که در عمل به این دستور پیامبر (ص) که فرمود: اگر هوا اولادی... (فرزندانم را اکرام و احترام کنید...) بی اختیار بود و آنان (سادات) را اکرام می کرد و بزرگ می داشت.

محدث قمی از مشایخ اجازه روایتی بود. بسیاری از علماء و مراجع ۵۰ سال اخیر از آن مرحوم اجازه روایت داشته و دارند از جمله امام امت دام ظلّه و آیه الله میلانی «ره» و آیه الله نجفی مرعشی.

۱ — حاج شیخ عباس قمی مرد تقوا و فضیلت، ص ۶۱.

وفات و مدفن:

مرحوم حاج شیخ عباس قمی پس از یک عمر زندگی پر بار و پرتلاش و با عزت، در شب سه شنبه ۲۳ ذی الحجة الحرام به سال ۱۳۵۹ هجری به ملکوت اعلی شتافت و مرحوم آیه الله آقا سید ابوالحسن اصفهانی (ره) بر پیکر پاکش نماز گزارد و بعد از تشییع بسیار مفصل و با شکوهی که با حضور علماء و سایر طبقات مردم در نجف انجام شد در صحن مطهر حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام در ایوان سوم از ایوانهای شرقی باب القبلة کنار تربت شریف استادش مرحوم محدث نوری (ره) مدفون گردید.

خداوند او را با اولیاء پاکش محشور گرداند.

در نوشتن و تنظیم این شرح حال مختصر از کتابهای زیر استفاده شده است:

- ۱ - حاج شیخ عباس قمی مرد تقوا و فضیلت، نوشته حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ علی دوانی.
- ۲ - طبقات اعلام الشيعة حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی - قسم سوم از جزء اول / ۹۹۸.
- ۳ - فوائد الرضوية، تألیف خود آن مرحوم / ۲۲۲، ۲۲۰.
- ۴ - مقدمه دمع السجوم، ترجمه نفس المهموم، نگارش مرحوم آقای شعرانی ص ۳۷۴، ۳۷۵.
- ۵ - معارف الرجال فی تراجم العلماء والادباء، ج ۱ / ۴۰۱.
- ۶ - معجم رجال الفكر والادب فی النجف خلال الف عام ۳۷۵.
- ۷ - ریحانة الادب، مدرس تبریزی ج ۴ / ۴۸۷.
- ۸ - مصفی المقال حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی، ص ۱۹۸، ۲۱۵، ۲۴.
- ۹ - آثار الحجّة، ص ۱۳۵ / ۱۳۲.
- ۱۰ - الذریعة حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی، انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۱۱ - پندهائی از رفتار علمای اسلام، ص ۱۷.
- ۱۲ - تاریخ قم، ص ۲۷۴.
- ۱۳ - القدير مرحوم علامه امینی، ج ۱.
- ۱۴ - مؤلفین کتب چاپی، ج ۳ / ۶۸۱ خانباها مشار.
- ۱۵ - مؤلفی الشيعة، آقای فاضل قاینی.
- ۱۶ - علمای بزرگ شیعه از کلینی تا خمینی، ص ۳۷۳.

